

Mowa nienawiści ze względu na przynależność etniczną i narodową w komunikacji internetowej. Analiza porównawcza języka polskiego i niemieckiego

MAGDALENA JASZCZYK-GRZYB

STRESZCZENIE

Mowa nienawiści (ang. *hate speech*, niem. *Hassrede*, dalej: MN) jest przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, w tym głównie prawa – międzynarodowego (m.in. Rosenfeld 2012; Bleich 2013; Ghanea 2013), europejskiego (Weber 2009; Quintel i Ulrich 2019) i krajowego (m.in. Wieruszewski i in. 2010; Radziejewski 2012; Malczyńska-Biały 2016) – medioznawstwa i politologii (por. m.in. Bulandra, Kościółek i Zimnoch 2015; Eickelmann 2018; Brown i Sinclair 2019), psychologii społecznej (m.in. Mullen i Smyth 2004; Bilewicz i in. 2014; 2017; Winiewski i in. 2017), a także socjologii (m.in. Kowalski i Tulli 2003; Podemski 2010). W ostatnich latach powstaje coraz więcej publikacji poświęconych MN, także w paradygmacie językoznawstwa. W ten nurt wpisuje się przedłożona rozprawa – zob. m.in.¹ artykuły w tomach zbiorowych pod red. Silvii Bonacchi (2017)², Moniki Kopytowskiej (2017a)³, Fabiana Klinkera, Joachima Scharloth i Joanny Szczęk (2018), Fabienne Baider i Moniki Kopytowskiej (2018)⁴, a także artykuły m.in. Alorainy'ego i in. (2019) oraz Basile'a i in. (2019).

Dysertacja ma *sensu largo* przyczynić się do lepszego poznania i egzemplifikacji zjawiska, które jest realizowane głównie poprzez język, a także uzupełnić dotychczas prowadzone badania. Głównym celem pracy jest analiza jakościowa i ilościowa danych korpusowych zawierających MN ze względu na przynależność etniczną i narodową, m.in. w celu zaprezentowania praktyk dyskursywnych (nazwy praktyk dyskursywnych por. m.in. Adamczak-Krysztofowicz i Szczepaniak-Kozak 2017 oraz Reisigl i Wodak 2001: 46–54), a także zestawienia ich w perspektywie komparatywnej w obrębie dwóch języków: polskiego i niemieckiego. Zbadanie MN ze względu na przynależność etniczną i narodową w języku polskim i w języku niemieckim ma na celu przyczynić się do opracowania narzędzia badawczego oraz zgromadzenia pierwszych korpusów (porównywalnych, w dwóch językach) MN ze względu na przynależność etniczną i narodową w polskiej i niemieckiej komunikacji internetowej. Analizie jakościowej i ilościowej został poddany niezbadany do tej pory w

¹ Więcej zob. w rozdziale 2.

² Zob. m.in. Hartmann i Sties (2017); Meibauer (2017); Sepp (2017) oraz Tenchini (2017).

³ Zob. m.in. Kopytowska (2017b); Kopytowska, Grabowski i Woźniak (2017); Love i Baker (2017); Musolff (2017) oraz Wodak (2017).

⁴ Zob. m.in. KhosraviNik i Esposito (2018); Klapp (2018); Kopytowska i Chilton (2018); Musolff (2018); Ruzaitė (2018); Technau (2018) oraz Vujić, Daničić i Aralica (2018).

kontekście MN materiał badawczy, czyli komentarze zamieszczane na portalu społecznościowym Facebook. Postawiono następujące pytania badawcze (dalej: PB):

- A. Jakie nienawistne praktyki dyskursywne w stosunku do poszczególnych mniejszości etnicznych i narodowych występują w języku polskim i języku niemieckim na portalu społecznościowym Facebook?
- B. Jak często poszczególne nienawistne praktyki dyskursywne występują w danym podkorpusie i jakie są ich rodzaje oraz funkcje?
- C. Jak wygląda polityka moderacji treści portalu społecznościowego Facebook?
- D. W jakim stopniu dostępny, stanowiący przedmiot badań pracy, dyskurs dotyczący mniejszości etnicznych i narodowych na portalu społecznościowym Facebook jest moderowany?
- E. Czy dla języka polskiego i języka niemieckiego istnieją takie same zasady moderacji treści?
- F. Jakie rzeczowniki określające przedstawiciela/przedstawicieli danej grupy mniejszościowej występują w materiale badawczym?
- G. Jakie kolokacje wykazują najczęściej występujące rzeczowniki w poszczególnych podkorpusach?
- H. Jakie słowa klucze wykazuje materiał badawczy w porównaniu do korpusów referencyjnych polskiego i niemieckiego Internetu?
- I. Jakie konkordancje w korpusach referencyjnych wykazują rzeczowniki określające przedstawiciela/przedstawicieli danych grup mniejszościowych?

Hipotezą badawczą niniejszej pracy jest, iż praktyki dyskursywne w stosunku do poszczególnych grup mniejszościowych są podobne w języku polskim i języku niemieckim. Już podczas badania pilotażowego wykazano, iż ekspletyzacje i negatywne określenia (głównie reifikacje i somatonimy) są dominującymi praktykami dyskursywnymi w stosunku do mniejszości muzułmańskiej. Dla mniejszości ukraińskiej tylko w języku polskim pojawiają się militarionimy, takie jak „bander-” (w przykładzie „bandersmiecia”), a także „bandery” (w formie deprecjatywnej rzeczownika męskoosobowego w mianowniku liczby mnogiej).

Badanie empiryczne zawarte w niniejszej dysertacji stanowi uzupełnienie prowadzonych dotychczas, przytoczonych powyżej, badań przeprowadzonych w ostatnich latach w odpowiedzi na wzrost zapotrzebowania na pogłębioną charakterystykę i analizę tego zjawiska, a także prac powstałych w całości lub częściowo w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (zob. np. Adamczak-Krysztofowicz, Szczepaniak-Kozak i Jaszczyk 2016; Lankiewicz i Szczepaniak-Kozak 2016;

Szczepaniak-Kozak i Lankiewicz 2017; Adamczak-Krysztofowicz i Szczepaniak-Kozak 2017; 2018; Strani i Szczepaniak-Kozak 2018; Szczepaniak-Kozak i Adamczak-Krysztofowicz 2019; również teksty autorki niniejszej dysertacji – zob. Jaszczyk-Grzyb 2017; 2018ab; 2020, a także Jaszczyk-Grzyb i Szczepaniak-Kozak 2020). Koncepcja niniejszej dysertacji zrodziła się również wskutek następujących obserwacji:

- A. Zwiększyła się częstotliwość występowania przestępstw przemocy fizycznej, którym towarzyszy MN⁵; zarówno z raportu międzynarodowego projektu RADAR – *Regulating Anti-Discrimination and Anti-Racism*, dalej: RADAR – którego wykonawcą była autorka niniejszej dysertacji, jak i z treści statystyk prokuratury⁶ wynika, iż aspekty werbalny i niewerbalny stanowią ważne wątki w zachowaniach sprawców przestępstw fizycznych popełnionych z nienawiści (por. Szczepaniak-Kozak i Lankiewicz 2017: 136).
- B. Wyniki badań sondażowych przeprowadzonych w 2014 roku oraz powtórzonych w 2017 roku przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami wykazują, iż przeważająca liczba badanej młodzieży (60% wg badań z 2014 roku; 95% wg powtórzonych badań w 2017 roku) spotkała się z MN w Internecie (zob. Bilewicz i in. 2014 oraz Winiewski i in. 2017).

Istnieje kilka powodów, dla których wpływ tej dysertacji na rozwój dyscypliny, w tym przede wszystkim badań nad MN, można uznać za istotny: a) MN nie została wystarczająco zbadana w mediach społecznościowych; b) brakuje badań przekrojowych MN, zwłaszcza w zakresie badań kontrastywnych języka polskiego i niemieckiego; c) nie ma badań dotyczących moderacji treści na portalu społecznościowym Facebook; d) do badania użyte zostanie oprogramowanie *SketchEngine* służące do wygenerowania list frekwencyjnych, list słów kluczy, kolokacji i konkordancji dla języka polskiego i niemieckiego; e) dysertacja oferuje kompletną metodę analizy tego zjawiska, która może być łatwo implementowana podczas badania innych rodzajów MN komunikowanej online.

Materiał badawczy stanowią posty i komentarze zamieszczone na portalu społecznościowym Facebook, które są ogólnodostępne (publiczne), a więc nie zostały ograniczone do konkretnych grup odbiorców. Publiczne posty i komentarze są cytowane po ich uprzednim zanonimizowaniu, zgodnie z ustępem pierwszym artykułu 89 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2016/679 z 27 kwietnia 2016 roku w sprawie

⁵ Dowodem na to jest udokumentowana tendencja rosnąca, zauważalna w podanych źródłach.

⁶ Departament Postępowania Przygotowawczego Prokuratury Generalnej (2015), Wyciąg ze sprawozdania dotyczącego spraw prowadzonych w 2013 roku w jednostkach organizacyjnych prokuratury z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych (por. Sprawozdanie DPPP, Online [dostęp: 16 listopada 2017]).

ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych; Dz.Urz. UE L z 2016 r. 119, s.1 ze zm.), w którym mowa o zabezpieczeniach i wyjątkach mających zastosowanie do przetwarzania danych osobowych m.in. do celów badań naukowych lub historycznych a także zgodnie z postulatem anonimizacji w związku z etyką w ramach badań w paradygmacie lingwistyki korpusowej (dalej: LK; por. Baker, Hardie i McEnery 2006: 13).

Niniejszą rozprawę doktorską podzielono na dwie części główne: część teoretyczną oraz empiryczną.

Rozdział pierwszy prezentuje definicje mowy, nienawiści oraz przynależności etnicznej i narodowej, powstałe w wyniku dekompozycji terminu „MN ze względu na przynależność etniczną i narodową”, będącego przedmiotem badań niniejszej dysertacji. Traktuje także o zarysie historycznym prawnej definicji MN w ujęciu karnistycznym z perspektywy językoznawczej oraz definicjach MN sformułowanych na podstawie najnowszych badań w ujęciu interdyscyplinarnym i komparatywnym. Konkluzją jest definicja operacyjna terminu „MN ze względu na przynależność etniczną i narodową” dla niniejszej rozprawy.

Potencjalny adresat MN został sprecyzowany na potrzeby niniejszej dysertacji jako osoba lub grupa osób o domniemanej lub rzeczywistej przynależności etnicznej lub narodowej nie tylko na drodze operacjonalizacji przedmiotu badań, ale także ze względu na niejednorodność w tym aspekcie widoczną w definicjach prezentowanych w wywodzie teoretycznym pracy.

Materiał badawczy egzemplifikuje MN ze względu na przynależność etniczną i narodową i umożliwia ukazanie zarówno jej węższego jak i szerszego spektrum definicyjnego. W węższym, zaprezentowane zostały wyłącznie wypowiedzi mające charakter nawoływania do działania (określanego w języku angielskim jako *call for action*), a precyzyjniej: nawoływania do nielegalnych czynów przeciwko określonym grupom mniejszościowym lub podsycania wrogości do określonych grup mniejszościowych. W szerszym spektrum ukazano natomiast wypowiedzi znieważające poszczególne mniejszości (wypowiedzi wybrano na podstawie pejoratywnych nominacji).

Rozdział drugi traktuje o MN w świetle najnowszych badań w ujęciu interdyscyplinarnym w kontekście międzynarodowym. Zaprezentowany wywód teoretyczny ma na celu, w myśl zasady interdyscyplinarności w nauce, a) określenie implikacji istotnych dla niniejszej dysertacji, opartych na wnioskach z badań w ramach różnych dyscyplin

naukowych podejmujących zagadnienie MN (są nimi prawo, socjologia, psychologia społeczna oraz medioznawstwo); b) uzasadnienie potrzeby przeprowadzenia badania empirycznego, na podstawie badań językoznawczych, zawartego w dysertacji.

Badany dyskurs nienawistny dotyczy czterech wybranych narodowości i grup etnicznych opisanych jako grupy etniczne i narodowe najbardziej dotknięte MN. Grupy wybrano m.in. na podstawie badań przeprowadzonych przez Bilewicza i jego zespół w roku 2014 (Bilewicz i in. 2014) i powtórzonych w roku 2017 (por. Winiewski i in. 2017), a także na podstawie opracowań Fellinginga i in. (2019):

- mniejszość muzułmańska,
- mniejszość romska,
- mniejszość ukraińska,
- mniejszość żydowska.

W trzecim rozdziale omówiono specyfikę komunikacji internetowej w paradygmacie językoznawstwa, a także charakterystykę mediów społecznościowych i serwisów społecznościowych, w tym portalu społecznościowego Facebook.

Z uwagi na cel badań niniejszej dysertacji i materiał badawczy obejmujący wyłącznie treści portalu społecznościowego Facebook, w tym komentarze dodawane przez użytkowników serwisu, których warunkiem wymiany informacji jest korzystanie z urządzeń tworzących sieć globalną, określono rodzaj komunikacji jako internetowy. Termin „komunikacja elektroniczna” byłby zbyt szeroki w stosunku do materiału badawczego, natomiast termin „komunikacja komputerowa” uzależnia badania od formy urządzenia nadawczo-odbiorczego. Treści dodawane przez użytkowników mogą być tworzone również m.in. na telefonie komórkowym (statystyki portalu pokazują, że ponad 29 milionów z 32 milionów korzystających dziennie użytkowników Facebooka w Niemczech w 2018 roku korzystało z jego usług za pomocą urządzeń mobilnych).

Do badania empirycznego niniejszej dysertacji został wybrany portal społecznościowy Facebook, który w 2015 roku był najczęściej odwiedzaną stroną internetową w Polsce (badanie NetTrack), w Niemczech plasuje się na czwartym miejscu, a w klasyfikacji ogólnoświatowej jest na trzecim miejscu (według przeglądarki internetowej Alexa, marzec 2018). Porównując strukturę wiekową, informacje dotyczące miejsca zamieszkania i wykształcenia użytkowników serwisu społecznościowego Facebook w Polsce i Niemczech (stan badań: 2018–2019), należy zauważyć, iż zarówno w Polsce, jak i w Niemczech największą grupę stanowią użytkownicy w wieku od 25 do 34 lat. Najczęściej mają średnie

wykształcenie (w Polsce na drugim miejscu są osoby z wykształceniem wyższym). Natomiast pod względem zamieszkania największą liczbę użytkowników portalu w Polsce stanowią osoby mieszkające na wsi (nie ma dostępnych danych dotyczących Niemiec).

Rozdział czwarty to opis założeń teoretyczno-metodologicznych, w tym genezy problemu badawczego, celów pracy, hipotezy badawczej i pytań badawczych, a także doboru technik gromadzenia danych. W kolejnej części rozdziału czwartego podjęto próbę krótkiego zarysowania dyskursu w ujęciu historycznym: we francuskiej i w anglosaskiej tradycji badań nad dyskursem. Następnie przedstawiono polskie i niemieckie koncepcje dyskursu. Dalsza część rozdziału to opis wywodzącej się z tradycji anglosaskiej krytycznej analizy dyskursu (dalej: KAD), a także prezentacja LK, w tym m.in. zasad konstruowania korpusu językowego, klasyfikacji korpusów językowych, a przede wszystkim technik LK w KAD.

Metodologia wypracowana w ramach niniejszej rozprawy połączyła w sobie założenia KAD i LK. KAD skupia się przede wszystkim na analizie roli dyskursu w umacnianiu i reprodukowaniu relacji władzy i dominacji. Według Duszak i Fairclougha (2008: 10) główne zadania badawcze KAD stanowią „analizy zrównoważonych i niesprawiedliwych relacji władzy, ideologii i hegemonii oraz uprzedmiotowienia/podporządkowania/marginalizacji poszczególnych grup społecznych”. Badacze podkreślają przy tym, iż celem KAD jest nie tylko problematyzowanie, lecz także zmiana otaczającej nas rzeczywistości. Dodatkowe wykorzystanie technik analitycznych językoznawstwa korpusowego pozwoliło:

- a) uzyskać reprezentatywną liczbę tekstów do analizy (przeanalizowano w sumie 1 185 postów, w tym kilka tysięcy komentarzy);
- b) ograniczyć selektywność badacza dzięki zastosowaniu przejrzystych kryteriów doboru materiału badawczego na etapie projektowania korpusu (w celu zebrania materiału badawczego zestawiono listy słów kluczy zawierające formy fleksyjne etnonimów czterech narodowości i grup etnicznych, odnotowane w określonym przedziale czasowym: dla lat 2018, 2019 oraz stycznia 2020).

Rozdział piąty stanowi opis badania pilotażowego oraz prezentację i interpretację wyników przeprowadzonej analizy jakościowej i ilościowej w ramach badania zasadniczego. W jego początkowej sekcji przedstawiono wyniki badania pilotażowego, a w kolejnych: wyniki analizy dokumentów, projekt korpusu, wyniki analizy jakościowej, wyniki analizy ilościowej, w tym analizy list frekwencyjnych, kolokacji, list słów kluczy oraz konkordancji.

Przeanalizowano łącznie 1 185 postów, w tym kilka tysięcy komentarzy z lat 2018–2019 oraz ze stycznia 2020 roku. Z tego materiału zakwalifikowano jako MN ze względu na przynależność etniczną i narodową, zgodnie z definicją operacyjną dla niniejszej dysertacji,

58 postów, w największej liczbie dla podkorpusów PL_M, PL_Ż i DE_M. Po wyodrębnieniu liczby dostępnych ogółem komentarzy dla określonych w projekcie korpusu słów kluczy można zauważyć, że najwięcej komentarzy dotyczyło mniejszości muzułmańskiej w języku polskim (1 503), następnie mniejszości żydowskiej w języku polskim (323), a w dalszej kolejności mniejszości ukraińskiej (211) i muzułmańskiej w języku niemieckim (164). Największą liczbę komentarzy (aż 22%) portal usunął/ukrył w podkorpusie PL_M. Podkorpus dotyczący mniejszości muzułmańskiej w języku polskim zawiera w sumie 57 099 słów. Dla porównania drugie miejsce stanowi podkorpus PL_Ż z liczbą 17 377 słów. W podkorpusie PL_M 62 komentarze zakwalifikowano jako przykłady MN o charakterze nawoływania do działania. Powyższe liczby świadczą o tym, iż spośród czterech badanych grup mniejszości (muzułmańskiej, romskiej, ukraińskiej i żydowskiej) dyskurs w badanych mediach społecznościowych w największym stopniu dotyczy mniejszości muzułmańskiej, w tym także dyskurs nienawistny.

Po skonfrontowaniu tego wniosku z wynikami analiz Jaskułowskiego (2015), który zbadał postawy Polaków wobec migrantów i uchodźców z Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu w czasie tzw. kryzysu migracyjnego w 2015 roku, można wysunąć hipotezę o związku nienawistnego dyskursu toczącego w mediach społecznościowych z przedstawioną w książce Jaskułowskiego dyskursywną konstrukcją uchodźców prezentowaną w mediach, polityce i kulturze popularnej. Konstrukcja ta wskazywała na utożsamianie uchodźców z muzułmanami, uznawanymi jednocześnie za zagrożenie dla narodu polskiego. Analiza Jaskułowskiego prezentuje islamofobiczny dyskurs publiczny, który okazuje się powielany, negocjowany i kontestowany na różne sposoby w przedstawionym studium polskich postaw. Cichocki i Jabkowski (2019: 33–34) cytują wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w 2016 roku w dziesięciu krajach europejskich przez *Chatham House* (por. Goodwin, Raines i Cutts 2017). Udowodniono w nim, iż we wszystkich dziesięciu krajach europejskich większość ankietowanych popiera twierdzenie „all further migration from mainly Muslim countries should be stopped”. Jednakże w Polsce (71%) i na Węgrzech (64%) odsetek popierających był najwyższy. Dla porównania np. w Austrii wynosił 65%, w Niemczech 53%, we Włoszech 51%, w Zjednoczonym Królestwie 47% a w Hiszpanii 41% (zob. grafika 67).

W toku analizy jakościowej zidentyfikowano następujące nienawistne praktyki dyskursywne (PB_A) dla poszczególnych grup mniejszościowych:

- a) muzułmańskiej w języku polskim: wymienianie nieistotnych informacji: wyolbrzymianie; fałszywe pobudki: legitymizacja i wspieranie idei separatyzmu

etnicznego/narodowego/„rasowego” poprzez społeczną problematyzację; fałszywe pobudki: kryminalizacja; negatywne określenia: somatonimy (odwoływanie się do koloru skóry); negatywne określenia: somatonimy (odniesienia do brudu); negatywne określenia: animalizacje; negatywne określenia: relacjonimy; negatywne określenia: ksenonimy; negatywne określenia: antroponimy; negatywne określenia: patronizacje; negatywne określenia: reifikacje; tropy: synekdochy; ekspletyzacje: wulgaryzmy;

- b) muzułmańskiej w języku niemieckim: wymienianie nieistotnych informacji: wyolbrzymianie; fałszywe pobudki: legitymizacja i wspieranie idei separatyzmu etnicznego/narodowego/„rasowego” poprzez społeczną problematyzację; fałszywe pobudki: legitymizacja i wspieranie idei separatyzmu etnicznego/narodowego/„rasowego” poprzez odwoływanie się do woli bożej lub siły wyższej; fałszywe pobudki: kryminalizacja; negatywne określenia: somatonimy (odniesienia do brudu); negatywne określenia: animalizacje; negatywne określenia: relacjonimy; negatywne określenia: kryminonimy; negatywne określenia: politonimy; negatywne określenia: ekononimy; negatywne określenia: reifikacje; tropy: synekdochy; ekspletyzacje: wulgaryzmy;
- c) romskiej w języku polskim: negatywne określenia: somatonimy (odniesienia do brudu); negatywne określenia: animalizacje; negatywne określenia: negacjonimy; negatywne określenia: relacjonimy; negatywne określenia: ekononimy;
- d) ukraińskiej w języku polskim: negatywne określenia: animalizacje; negatywne określenia: militarionimy; negatywne określenia: ksenonimy; negatywne określenia: reifikacje; ekspletyzacje: wulgaryzmy;
- e) ukraińskiej w języku niemieckim: negatywne określenia: reifikacje; tropy: synekdochy;
- f) żydowskiej w języku polskim: fałszywe pobudki: legitymizacja i wspieranie idei separatyzmu etnicznego/narodowego/„rasowego” poprzez odwoływanie się do woli bożej lub siły wyższej; negatywne określenia: somatonimy (odniesienia do brudu), negatywne określenia: reifikacje; negatywne określenia: animalizacje; negatywne określenia: ekononimy; ekspletyzacje: wulgaryzmy.

Porównanie obu języków w zestawieniu podkorpusów odnoszących się do tej samej grupy mniejszościowej wydaje się zasadne, mając na uwadze kryterium reprezentatywności, tylko w przypadku mniejszości muzułmańskiej. Uczestnicy nienawistnego dyskursu prowadzonego w języku polskim używają w stosunku do mniejszości muzułmańskiej

negatywnych określeń, w tym najczęściej (PB_B) reifikacji (12 wystąpień), uprzedmiotawiając przedstawicieli mniejszości muzułmańskiej, wykorzystują somatonimy, ustanawiające powiązania między należeniem do mniejszości muzułmańskiej i „brudem” (8 wystąpień). Używają też relacjonimów, wskazując na związek przedstawicieli tej mniejszości z negatywnymi czynami/zwyczajami (7 wystąpień) i antroponimów (6 wystąpień), odnoszących się do przedstawicieli tej mniejszości głównie w kategoriach zwyczajów seksualnych. Równie często jak reifikacji używa się w języku polskim tropów, w tym metonimii (11 synekdoch). W niemieckim nienawistnym dyskursie o charakterze nawoływania do działania równie często jak negatywne określenia pojawiają się fałszywe pobudki (11 wystąpień) – inaczej niż w kontekście polskim – w tym przede wszystkim występuje kryminalizacja mniejszości muzułmańskiej (7 wystąpień), a więc postrzeganie związku między działaniami z użyciem przemocy a mniejszością muzułmańską.

Badanie zasadnicze potwierdziło, iż nienawistny dyskurs dotyczący mniejszości etnicznych i narodowych obecny w mediach społecznościowych w obu językach ma charakter eksplicytny, a nie implicytny. Autorzy nienawistnych wiadomości zamieszczonych w mediach społecznościowych używają bezpośrednich form⁷ ekspresji, w tym przede wszystkim ekspletycy. Autorzy nienawistnych komentarzy w języku polskim posługują się wulgaryzmami znacznie częściej niż autorzy analogicznych komentarzy w języku niemieckim. Na przykład w podkorpusie PL_M wulgaryzmy pojawiły się aż 45 razy, natomiast w podkorpusie DE_M zaledwie cztery razy. Co więcej, potwierdzono także, iż nawoływaniu do działania, implementowanemu jako część definicji operacyjnej MN, towarzyszy proksymizacja potencjalnych zagrożeń i legitymizacja działań, których celem jest wyeliminowanie tychże zagrożeń, najczęściej poprzez wykluczenie poszczególnych grup mniejszościowych; przykłady z badania zasadniczego występują zarówno w języku polskim, jak i niemieckim:

- „Mamy ich tu w niemczech pełno, tak ich chcieli lewackie idioci, a teraz dupa gwałty, mordy i rozboje. Debile pobudka nie wolno mieszać RAS Wszyscy von”
- „und es geht munter weiter mit unseren "moslemanischen freunden": es vergeht kein tag, an dem sich nicht wieder fast nahtlos eine grauenhafte tat anschließt. wann bekommen wir endlich eine politische alternative, nein: nicht die afd, die uns hilft, mit diesem pack endlich anders zu verfahren. (pol. i dalej toczy się żwawo z naszymi "muzułmańskimi przyjaciółmi": nie ma dnia bez kolejnego strasznego czynu, który następuje prawie płynnie [po poprzednim]. kiedy wreszcie otrzymamy polityczną alternatywę, nie: nie afd, która pomoże nam w końcu poradzić sobie z tą hołotą inaczej.)”

⁷ Należy przy tym zaznaczyć, iż pisownia wulgaryzmów miała w niektórych przypadkach formę mitygującą, np. z badania zasadniczego „chuj” zamiast „chuj”, „Wyp.....łać” zamiast „Wypierdalać”.

Ponadto potwierdzono występowanie militarionimów w komentarzach zakwalifikowanych jako MN tylko w podkorpusie w języku polskim dotyczącym mniejszości ukraińskiej.

Hipotezą badawczą zaprezentowaną na początku pracy było, iż praktyki dyskursywne w stosunku do poszczególnych grup mniejszościowych będą podobne w języku polskim i języku niemieckim. Hipoteza ta nie może zostać potwierdzona z uwagi na

- a) pewne dyskrepancje zaprezentowane powyżej; w języku niemieckim znaczna kryminalizacja mniejszości muzułmańskiej jako fałszywe pobudki, a więc ustalenie związku między działaniami z użyciem przemocy a mniejszością muzułmańską; w języku polskim natomiast pojawiają się głównie negatywne określenia (43 wystąpienia) i ekspletyzacje (45 wystąpień);
- b) fakt, iż porównanie obu języków w zestawieniu podkorpusów odnoszących się do tej samej grupy mniejszościowej wydaje się zasadne, mając na uwadze kryterium reprezentatywności, tylko w przypadku mniejszości muzułmańskiej.

W toku badania przedstawiono rzeczywisty obraz moderacji analizowanych treści (PB_D); w sumie usunięto/ukryto 463 (~ 16%) komentarzy z 2 870 komentarzy dodanych. Najwyższy procentowy stosunek komentarzy usuniętych/ukrytych do komentarzy dodanych wszystkich podkorpusów mają podkorpusy PL_M (22%), PL_R (9%) i DE_U (9%).

Rozdział szósty to prezentacja implikacji teoretycznych, metodologicznych, pedagogicznych, a także podsumowanie wyników analizy materiału badawczego. Autorka pracy wymienia również dezyderaty badawcze, uzasadniając potrzebę przeprowadzenia dalszych badań.

Autorka pracy ma nadzieję, że dysertacja zainspiruje językoznawców do podjęcia dalszych badań w obszarze MN. Kolejne kroki w badaniu MN ze względu na przynależność etniczną i narodową w komunikacji internetowej mogłyby obejmować zbadanie MN wyrażanej w innych językach, zbadanie innych, równie ważnych aspektów dyskursu nienawistnego, m.in. elementów graficznych, w tym tzw. memów internetowych oraz innych portali społecznościowych takich jak m.in. YouTube czy Twitter.